

ניהיליזם מהו / נתן אלתרמן

1

”יש להימנע במיוחד מהשקפה ניהיליסטית בדבר הכרחיותה של מלחמה כוללת חדשה. השקפה זו אינה מבוססת לגופה, והתפשטותה בתודעה הלאומית כרוכה בנזק רוחני ומדיני חמור“.

התרעה בוטה זו נשמעה מפיו של שר-החוץ, במועצת סניף מפלגת-העבודה בירושלים, בתוך סקירה שעמדה על עיקרי מדיניותנו בשעה זו.

חבל ששר-החוץ לא פירש מי הם, לדעתו, דוגליה של אותה השקפה ניהיליסטית או פאטאליסטית, ומה הם הסימנים המוחשיים להתפשטותה בתודעה הלאומית שלנו. עד כה ידענו כי תורה זו, של הכרחיות המלחמה הכוללת החדשה בין ישראל ובין מדינות ערב, היא תורתם של שליטי ערב בלבד, ואולי אפילו לא של כולם, אלא רק של הקיצוניים שבהם, ואף אלה יש שמהם נזהרים מלדגול בה בפומבי והיא מתגלית ברגע-האמת או השקר שלהם, כפי שאירע לאחרונה בנאומו של נאצר לאחר התקפת-השלום המפורסמת.

שעה ששר-החוץ שלנו מתריע איפוא על השקפה דומה, העלולה להשתרש, לדבריו, בתודעה הלאומית של ישראל, היה עליו אולי להימנע מהכללות ולפרש יותר אל מי ואל מה הוא מתכוון.

היה עליו לעשות כן משום חומרתה הקיצונית של אשמה זו והמשתמע מתוכה, ומשום האחריות המחייבת את המטיח דברים כאלה בפמבי.

אך יותר ממידת אחריות הכרוכה באשמה זו, ויותר ממידת נזק מדיני שבה – נזק ששר-החוץ חרד לו כל-כך – חשובה מידת אמת שבה.

2

מבחינת קשר מוחשי של סיבה ומסובב היו, אולי, דבריו אלה של שר-החוץ בגדר תגובה על דברי שר-הבטחון בהרצאה שלו בבית-הספר לפיקוד-ומטה. קטע של אותה הרצאה, השייך להקשר זה, שודר בקול-ישראל, וברור כי פחות מכל היה בדברים ניהיליזם של “התנבאות” למלחמה בל תימנע. היה זה תיאור ריאליסטי של מידת השפעתנו-אנו על רצון השלום של שליטי ערב, וההבדל העיקרי בין תיאור זה

ובית דעות מסויימות של שר-החוץ היה לא במידת אמונה בטוב או ברע, אלא פשוט בכך שניסוחיו של שר-הבטחון נועדו להגדיר מציאות מסויימת ולא לבוא במקום המציאות. ייתכן אפילו כי דעתו של שר-החוץ היתה נחה אילו סיים משה דיין דבריו באימרה כגון זו ש"המטרה החיונית ביותר של מדיניותנו היא להעמיד את מגמת הבטחון ומגמת השלום והבנין על איזון המדוייק והשלם". פסוק אפייני זה, שהוא תמצית סקירתו של שר-החוץ בירושלים, הוא רק אחד מרבים, אך על אף "דיוק" ו"איזון" שבו, הוא נשמע יותר כלחש של השבעת-רוחות מאשר כתכנית מדינית. אלא שאם התכוון או לא התכוון שר-החוץ להרצאה הנ"ל של משה דיין, הרי התרעתו במועצת הסניף בירושלים משמעותה כוללת יותר.

3

הכל יודעים מה עזה שאיפת-השלום של שר-החוץ. שאיפה זו הוא כה מאמץ אל לבו, עד שפעמים קשה למישהו מלבדו ליטול בה חלק ולהתהדר בה כמוהו. לא לשווא נשתרשה גם אצלנו וגם בעולם תחושת ההוקרה שהכל רוחשים על מאמציו להגן על שאיפת שלום זו מפני כל הזוממים עליה לכלותה. ואף-על-פי-כן אין שחר לדבריו על אותה השקפה של הכרחיות מלחמה חדשה כוללת, העלולה להשתרש בתודעת האומה. האמת היא אחרת.

האמת היא שאם יש דבר אשר תודעתנו נרתעת מפניו, נתקפת צמרמורת בחשבה עליו, הרי זה ענין אפשרותה וסבירותה של מלחמה חדשה בינינו ובין מדינות-ערב. שום דעה, שום השקפה, מאלו ששר-החוץ מתנגד להן, אינן נובעות מתחושת הכרחיותה של המלחמה החדשה, אלא מן האמונה העמוקה, החיונית, האחת ואין שנית, שאפשר למנוע מלחמה זו, שצריך למנוע אותה, שהפעם, אולי בפעם הראשונה והאחרונה, ניתן לנו להיאחז עד קצה גבול האפשרות בכל מה שעשוי להיות למכשול לפניה, להכביד עליה, להדוף אותה בטרם קמה. תחושה זו אפשר למוש ממש באצבעות, למצוא אותה בכל מעשה והרהור ודיבור. לפני ששר-החוץ בא להשמיע דבריו החמורים, המאשימים, המיחסים לנו את המנטאליות של שליטי ערב, היה עליו להירתע מכך שבעים ושבע רתיעות, ואפילו שאיפת-השלום העזה שלו אין בה כדי להצדיק דיבור זה שיצא מפיו.

4

אותה מנטאליות חדשה של הכרחיות המלחמה הוקעה על-יד שר-החוץ כניגוד למדיניותו הוא, מדיניות אשר שום נימוק אינו צריך להטות אותה מן "הכיוון המוצלח שהיא הולכת בו זה 14 חדשים". מדיניות זו, מה שחסר לה כיום, לדעת משרד-החוץ, הוא רק סך ארבעה מיליונים ל"י, להגברת מסע-ההסברה בחוץ-לארץ.

תקציב נוסף זה דרוש כדי להוסיף תגבורת מסבירים, להרבות פרסומים, להיעזר במומחים זרים, לפעול בין הסטודנטים וחוגי השמאל בעולם, לערוך ביקורי עתונאים בארץ וכדומה. ברור שיש ויש מה לעשות בכסף זה.

ברור שיש לתקן את ה"אימאז" של ישראל, שהגיע עד שפל המדרגה, שכן מדינת ישראל נראית כיום, בעיני רבים, ביניהם אף אוהדים מאז ומתמיד, כמדינה כובשנית, העומדת בטריטוריות ערביות ומסרבת לזוז, על אף הכל.

אין ספק כי כל סכום שבעולם שווה את הסיכוי לתקן במשהו את הדימוי הישראלי הזה, ובכל-זאת, לפני שהממשלה תחליט להקציב את הסכום הנדרש, ראוי לתהות אם אין דימוי זה במידה רבה תוצאה של אותה מדיניות-הסברה שאנו אומרים עכשיו להגדילה ולהאדירה.

5

כדי להבין משמעותה של שאלה זו ראוי לזכור מה היה בידי מדיניות-ההסברה של משרד-החוץ מיד לאחר ששת-הימים.

– בידי המדיניות הזאת היה נצחון צה"ל שבא לאחר איומי השמדה מפורשים של מדינות ערב ולאחר התעוררות אהדה עולמית לאין תקדים לגבי מדינת ישראל וכורח קיומה.

– בידיה היה טעם מאורעות עשרים השנים האחרונות, שבהן היה שלטון של מדינות ערב, ביהודה ובשומרון, וברצועת עזה, שלטון לא-חוקי שבא בעקבות פלישה שרירותית, בניגוד להחלטת האומות המאוחדות, שלטון אשר שום מדינה שבעולם לא הכירה בו ואף נציג אוקראינה באומות המאוחדות, כפי שהוזכר לאחרונה, ראה בו תוצאת פלישה נפשעת.

– בידיה היה יתרון המצב הבינלאומי המיוחד שאיזן את לחץ המעצמות ומנע מאתנו כל איומים מפורשים ונתן לנו שהות ומרחב תמרון, במידה שהויתנו המדינית לא ידעה מאז ראשית ההתנחלות בארץ.

– בידיה היה יתרון תולדות ישראל – שהן במידה רבה נחלת המורשת התרבותית של העולם כולו – תולדות ישראל שהעניקו לעמידתנו בשטחים המוחזקים משמעות אשר שום צבא מנצח לא ידע כמותה, משמעות של תהליך היסטורי ושל מחיקת עוול מדיני של שליטים ערביים אשר יבשת שלמה ניתנה להם לשלטון ריבוני ועכשיו הוצא משליטתם חבל-ארץ זעיר אשר משמעותו לגביהם לא היתה דבר של ממש לכל אורך דברי-ימיהם, ואילו בתולדות העם היהודי לא היה נכס חי ועיקרי כמוהו.

– בידיה היה פרי הסברה ציונית, מאבק ציוני של עשרות בשנים, הסברה ומאבק שנטעו בהכרת האומות את מושג האחדות אשר שמה ארץ-ישראל ואת תחושת הקשר הנצחי שבין מהות זו ובין האומה היהודית.

גם אם נסתפק בסעיפים אלה בלבד ולא נוסיף למנות, תעלה השאלה אם אמנם יש צידוק להקצבה נוספת של אותם ארבעה מיליונים, לנוכח העובדה שגם בתקציב הזעום הקודם הצליחה מדיניות ההסברה של משרד-החוץ לשים לאל את כל היתרונות הללו, לזרותם לרוח, ולהישאר עם הטיעון הליגאליסטי העלוב האומר שאנו מקבלים את החלטת מועצת-הבטחון, אך לא ניסוג אלא אם יסכימו הערבים להיפגש אתנו לשיחות ישירות.

מה צורך יש בתקציב נוסף, אם גם בתקציב הקודם הצלחנו לנתק את עמדתנו כיום מכל הקשר ציוני, היסטורי, אנושי, תרבותי, ולהעמידו רק על מעמד של צבא כובש בטריטוריה ערבית קדושה...

מה צורך יש בתקציב נוסף, אם גם בתקציב הקודם הצלחנו לנטוע בתודעת האומות שהגבולות הללו אינם גבולות-שלום ושאינן אנו מתכווננים, חלילה, לקבוע עובדות שאינן לשנותן...

מה צורך יש בתקציב נוסף, אם גם בלעדיו סייענו להביא את האימאז' הישראלי למדרגה זו שבה הוא נמצא כיום, מדרגה של מדינה המתעקשת על פורמאליות של שיחות...

ומי כמונו יודע שאינן לנו ברירה כי אם להתעקש בנקודה זו, שכן זו הנקודה האחת שהשארנו לנו להשעין עליה את צדקת קיומנו...

כן, אם התקציב החדש נחוץ, הרי הוא נחוץ אולי מפני שלא הכל מאמינים לנו, לא הכל מסוגלים להאמין שאנו מחמיצים שעה אין-שנית זו בתולדות האומה ושעד עכשיו, אם ניטול אחת הדוגמאות, אנו משאירים את שטחי הגבול ריקים מאין יושב, כדי שהתישבותנו לא תהיה מכשול לפני השלום, אף כי ברור שקודם-כל היא עשויה להיות מכשול לפני המלחמה...

ייתכן כי יש עוד בעולם מי שסבור שלא יצאנו מדעתנו עד כדי כך. התקציב הנוסף נועד, כנראה, לשכנע את אחרוני הספקנים.

6

באותו נאום בירושלים דיבר שר-החוץ גם על "מאכסימום בטחון תוך שמירת אפיה היהודי של הארץ". משמעות הדברים היא, כידוע, ויתור על שטחי יהודה והשומרון מחשש הפרת המאזן הדמוגרפי. לא כאן המקום לחדש את הוויכוח בשאלה הזאת, אך אם יש משמעות למושג ניהיליזם, הרי ניסוח זה של משרד-החוץ, שמשמעותו ויתור על שטחי יסוד של ארץ-ישראל, שטחים שהם תנאי-בל-יעבור לבטחון ישראל – ויתור על כך "לשם שמירת אפיה היהודית של המדינה", הוא אולי דוגמא שאין למעלה ממנה למהותו של מושג זה שאנו מדברים בו, ואם יש ניהיליזם שסכנת השתרשותו בתודעת האומה היא סכנה מוחשית באמת, הריהו כאן, בנקודה זו, שפירושה ויתור על עיקרון העליה, ויתור על העתיד ועל העבר גם יחד, ויתור על יסודי היסודות שמכוחם אנו עומדים על רגלינו.